

А.В. Лактіонова. Нищівність фундаменталізму – традиційної стратегії обґрунтування знання

12. Социология и власть: документы и материалы. 1969–1972 / Под. ред. Л. Н. Москвичева. – М.: Academia, 2001. – 200 с.
13. Турен А. Возращение человека действующего. Очерк социологии / пер. с фр. – М.: Научный мир, 1998. – С.48
14. Феррарис М. Ты где? Онтология мобильного телефона/ пер. с ит. – М.: НЛО, 2010. – С.169

Фадеев В. Общество как категория социальных наук

На протяжении последних столетий произошло становление национального государства как ведущей формы политической организации. Оно сопровождалось распространением употребления категории «общество» в социальных науках и общественно-политическом дискурсе. В социальных науках это было связано прежде всего с доминированием субстанционального и организмического видения социальной действительности, когда общество мыслилось как субъект или целостность, охватывающая все социальные процессы. Развитие социальных дисциплин и отказ от субстанциональных и организмических метафор вызвали сомнения относительно целесообразности использования категории «общество» в научном дискурсе. Тем не менее вопреки утрате своего теоретического потенциала общество и далее останется наиболее распространенной практической категорией публичного дискурса.

Ключевые слова: общество, национальное государство, публичный дискурс, социальные науки, социальная докса.

Fadieiev V. Society as a category of social sciences

In recent centuries was the emergence of the nation state as a major form of political organization. It was accompanied by the spread of the use of the category «society» in the social sciences and the social and political discourse. In the social sciences it was primarily associated with dominance of the substantial and organismic vision of social reality, when the society was thought as subject or integrity; it is contained in all the social processes. Development of the social sciences and the rejection of the substantial and organic metaphors have raised doubts concerning the appropriateness of the category «society» in the scientific discourse. Nevertheless, society in spite of the loss of its theoretical potential will continue to be the most common categories of public discourse.

Keywords: society, the nation-state, public discourse, social sciences, social doxa.

А.В. Лактіонова

кандидат філософських наук, доцент

НИЩІВНІСТЬ ФУНДАМЕНТАЛІЗМУ – ТРАДИЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗНАННЯ

Стаття присвячена перегляду традиційних підходів до проблеми обґрунтування знання, зокрема фундаменталізму, із метою показати, що увага до здійсненності знання може стати запорукою плідного переосмислення проблеми його обґрунтування, в перспективі практичної філософії (філософії дії). Наводяться і критично аналізуються сучасні аргументи і приклади (мисленнєві експерименти) підходів аналітичної філософії до обґрунтування знання; розглянуті їх переваги і недоліки, намічені можливості їх синтезу в термінах здійсненності знання.

Ключові слова: обґрунтування, фундаменталізм, інтерналізм, екстерналізм, знання.

Від початку філософія мала справу із розв'язанням проблем про природу і можливість знання, окрім цього в її межах розглядається знання про реальність або дійсність, особливо не наявну у відчуттєвому досвіді. Варто зазначити, що перше коло проблем традиційно вважається таким, що розглядається в теорії пізнання (епістемології), а друге – в метафізиці.

В сучасному розумінні епістемологія займається природою знання, можливостями знання, підставами для того щоб мати знання, різними сферами знання. Проблема базису (фундаменту) знання від початку цікавила філософів, і була предметом головного інтересу для багатьох з них. Базис знання забезпечив би його можливість. Особливий інтерес до цієї проблеми мав місце у 17-18 ст. між раціоналістами і емпіристами. Знання, як категорія, за

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНИХ ПРАКТИК

своїм статусом передбачає такі ознаки як вірогідність і обґрунтованість. Остання забезпечила б першу, а наявність першої засвідчило б останню. Такі питання, як – в який спосіб дані ознаки властиві знанню; що забезпечить їх наявність – залишаються проблемними.

Три основні стратегії обґрунтування знання, поширені в традиційній аналітичній традиції філософії 20 століття – фундаменталізм (фаундалізм), когерентизм і реліабілізм (релайєбілізм), і їх численні втілення в конкретних підходах і теоріях не розв'язують в прийнятний задовільний спосіб дану проблему (проблему обґрунтування знання). В даній розвідці переглянемо фундаменталізм в порівняльній перспективі з іншими стратегіями, спробуємо намітити їх плідний синтез під егідою переосмислення традиційної епістемологічної проблематики засобами практичної філософії (філософії дії). При цьому спеціальну увагу приділимо саме фундаменталізму, як найдавнішій і найбільш поширеній стратегії, що своєю наявністю спрямувала історико-філософську і методологічну еволюцію епістемологічної тематики. Стосовно останньої, її нерозв'язна проблемність засвідчує неплідність традиційних витлумачень. Підходи аналітичної традиції мають критеріальний характер. Йдеться про встановлення критеріїв, задоволення яких забезпечило б вирішення певного завдання, розв'язання певної проблеми. Критерії обґрунтування знання встановлюються в конкуруючий спосіб між різними стратегіями, ми ж наполягаємо на плідності їх взаємного доповнення, на відміну від виключення кожною з них всіх інших.

Згідно стратегії фундаменталізму, обґрунтованість знання наявна якщо переконання (що «претендує» на статус знання) є базовим (фундаментом) чи якщо переконання логічно слідує із базового (базових) переконань. Базове знання є фундаментом, основою всього подальшого знання, джерелом його обґрунтування, вірогідним в абсолютному сенсі. Ми наводимо структурну схему агрегату знань: фундамент (базис, базові знання) і надбудова (знання, що є логічними висновками із базових, або ж підтримуються базисом скоріше в термінах розуміння аніж пояснення). Побіжно можна зазначити, що вірогідність може мати ступінь. А чи може мати ступінь фундаментальність, а отже і обґрунтованість? З одного боку – ні, адже певне знання або фундаментальне, або надбудоване, або обґрунтоване, або ні, проте різні рівні надбудови утримуються одні на інших, тому ті, що є подальшими тримаються не безпосередньо на фундаменті. Деякі дослідники, наприклад, С. Шеленберг [16] заперечують ступеневість фундаментальності, як ознаки знання задля утримання простоти теорій. Нам видається важливим припускати ступені обґрунтованості і фундаментальності.

Умовно наступна схема відображає структуру обґрунтування згідно стратегії фундаменталізму:

Фундамент (безсумнівне, само-обґрунтоване, вірогідне знання)			
Надбудова (перший рівень)			
Переконання 1 на основі фундаменту		Переконання 2 на основі фундаменту	
Надбудова (другий рівень)			
Переконання 1 на основі надбудови першого рівня	Переконання 2 на основі надбудови першого рівня	Переконання 3 на основі надбудови першого рівня	Переконання 4 на основі надбудови першого рівня
.....			

Переконання, що є елементами надбудови набувають обґрунтування на основі базових переконань (знань), «надбудовуються» на базисі, який сам в собі (відповідно його складники) не потребують додаткового обґрунтування (є безсумнівними, вірогідними, обґрунтованими за своєю природою). В філософії Декарта, наприклад, такий статус має положення «Cogito ergo sum». Іншим прикладом фундаменталізму є фізикалізм, згідно якому базове знання є знанням фізичних наук, а все інше знання (гуманітарне) є надбудованим. В слабкому смислі (weak sense) з цим можна погодитися, але фізикалізм в жорсткому сен-

сі (strong sense), коли все надбудоване знання є логічним наслідком базового, на такому варіанті фізикалізму наполягали логічні позитивісти Віденського кола, не є прийнятним.

Сам розподіл на природниче знання, тобто знання в точних (фізичних) науках, і соціальне знання (знання соціальних наук), включаючи гуманітарне знання (в якому залучаються чи то досліджуються тексти) є неоднозначним, хоча і розповсюдженим в своїх спеціальних і побутових вжитках. Ця неоднозначність дається взнаки вже у наведеному окресленні, а також постає очевидною коли виключним методом дослідження природничих наук затверджується пояснення і експеримент, а інших типів наукових досліджень – розуміння. Пояснення і розуміння утворюють нерозривне «герменевтичне коло», яке не можна розірвати, такі намагання – марні, в нього варто увійти і затвердити компліментарний зв'язок зазначених пізнавальних методологічних настанов – пояснення і розуміння. Неможливо розділити де закінчується одне і починається інше, вони нерозривно супроводжують одне інше. Тому, в строгому сенсі, точних (природничих, фізичних) наук не існує, і в цих галузях, принаймні, є дослідник, що не може оперувати подібно машині, дослідження залежить від його інтелектуальних здатностей, професійної обізнаності, уваги, від його розуміння, він привносить у дослідження свої ціннісні пріоритети, світоглядні настанови і т. п.

Повертаючись до фундаменталізму, нездолану критику йому являє сумнів про можливість встановлення базового знання, що не потребує власного обґрунтування. Кожний претендент на такий статус базису є вразливим з боку скептицизму, його можна поставити під сумнів, тобто перепитати про його обґрунтованість. Наведення обґрунтування для базового знання позбавляє його такого статусу, воно стає надбудованим. Щодо кожного наступного можливого кандидата на статус базису можна закинути скептичний запит, в такий спосіб впадаємо у регрес щодо встановлення базового знання, фундаменту для подальших знань, що логічно впливали би з нього. Тому статус базового «неспростовного» знання, що не потребує обґрунтування можна взагалі приписати тільки із поправкою на те, що наступні дослідження можуть в майбутньому стати достатніми, щоб спростувати наразі базове знання і забезпечити його обґрунтування, в результаті чого воно набуде статусу надбудови замість фундаменту. В такий спосіб, *статус фундаментального, базового знання є умовним, певне знання приймається як таке, допоки не встановлять більш фундаментальне, що обґрунтує і це знання.* Такий стан справ не є задовільним, проте, відсутність кращої стратегії змушує утримувати наявні.

Отже, епістемічне обґрунтування переконань має наступну структуру:

віра (переконання) суб'єкта S в змісті P є обґрунтованою, якщо і тільки якщо переконання S в P має характеристики F1, F2, ...

Сукупність цих характеристик, критеріїв обґрунтованості знання, має вичерпувати достатні і необхідні умови. Кожна з них має бути необхідною, а вони всі разом – достатніми для обґрунтування.

Якщо характеристики в структурі обґрунтування є внутрішньо доступними S характеристиками, такі підходи називаються інтерналіськими, якщо зовнішньо – екстерналіськими. Це визначається тим, яким чином дана характеристика є притаманною тому змісту, що обґрунтовується, і в який спосіб вона є доступною для S. Отже, інтерналізм і екстерналізм методологічно характеризують стосунок володіння S тими характеристиками, що забезпечують обґрунтованість знання, і те, як вони притаманні знанню (відмінністю між зазначеними стосунками часто нехтують). Задля формальної експлікації відмінності між інтерналізмом і екстерналізмом, наведемо наступний приклад. В ряді чисел [2; 4; 6; 8; ...] стосунок між ними визначається в зовнішній екстерналіський спосіб, формулою «2х»; тоді як в самій цій формулі стосунок між її елементами (двійкою і іксом) є внутрішнім, інтерналіським, таким, що був встановлений довільно і не залежить ні від чого зовнішнього, проте є чинним для здійснення наведеного ряду чисел.

Коли я кажу «я вірю (вважаю, маю переконання), що сніг білий», я свідомо вірю в це. Таке переконання є доступним мені безпосередньо, на відміну від інших, іншим людям моє переконання стає доступним завдяки посередництву моїх слів. Я безпосередньо свідомо моїх власних переконань, а іншим людям вони доступні опосередковано моїми

висловлюваннями. Розуміння безпосередньої і опосередкованої доступності є важливим для розуміння різниці між інтерналістськими і екстерналістськими теоріями обґрунтування. В інтерналістських теоріях для обґрунтування залучаються характеристики P , які є безпосередньо доступними S .

Традиційно розрізняють два типи інтерналістських теорій обґрунтування: фундаменталізм і когерентизм. Вони відрізняються структуруванням обґрунтованих переконань.

В фундаменталізмі розрізняють, як ми вже наголошували, два типи обґрунтованих переконань. Одні переконання є обґрунтовані незалежно від взаємозв'язків із іншими переконаннями, – фундаментальні переконання (базис знання); інші переконання, не фундаментальні (надбудова) є обґрунтованими завдяки їх пов'язаності із іншими переконаннями. Тобто структура обґрунтованих переконань є подібною будівлі, в основі якої лежать фундаментальні переконання. Вони є обґрунтованими завдяки власному внутрішньому характеру. Вищі поверхи складаються із не фундаментальних переконань, обґрунтування яких забезпечується їх інтерналістськими зв'язками із іншими переконаннями, і в кінцевому рахунку – із фундаментальними. Так, як фундамент будівлі підтримує вищі поверхи, є основою для них, подібно, згідно з фундаменталізмом, не фундаментальні переконання залежать від, впливають з фундаментальних. Отже загальна схема обґрунтування стане такою:

Віра (переконання) S в P є обґрунтованою, якщо і тільки якщо:

- а) переконання S в P є фундаментальним;
- б) переконання S в P визначається фундаментальними переконаннями.

Постають два запитання: яка природа фундаментальних переконань; як нефундаментальні переконання визначаються фундаментальними.

Як зазначалося, фундаментальні переконання є обґрунтовані завдяки власній внутрішній природі (різні варіанти прояснення цієї природи наявні в роботах таких сучасних авторів, як В. П. Альстон [3], Л. Бунжур [4], Р. Чізолм [5], Дж. Дансі [6], К. Лехер [12], Дж. Поллок [14] і ін.). Це означає, що фундаментальним переконанням властиві певні внутрішні (імплицитні) характеристики, які забезпечують їхню обґрунтованість. Подібна характеристика має бути достатньою для того, щоби забезпечити обґрунтованість фундаментальних переконань незалежно від їх зв'язків із іншими переконаннями. В чому полягатиме така характеристика – важко уявити. Часто як фундаментальні беруться переконання, змістом яких є перцептуальні дані, вони покладаються як самозасвідчені, безсумнівні, неспростовні. Але чим забезпечити таке покладання. Наприклад, неспростовність, як риса переконання, передбачає його можливість тільки як істинного. Таких переконань із перцептуальним змістом немає. Будь-яке перцептуальне переконання може виявитися хибним. Безсумнівність можна приписати настільки невеликій кількості переконань, що вони не були би достатніми як базис для інших. Отже, (а) виявляється проблемним.

(б) потребує пояснення. Якщо фундаментальні переконання мають логічно тягнути нефундаментальні, то істинність перших передбачає істинність останніх. Наприклад, ви зараз чуєте мене. Ви знаєте про це, і ваша віра в те, що ви мене чуєте є обґрунтованою. Але ви можете сумніватися в справжності цього, адже це може бути слухова галюцинація. Тобто, ваше переконання, що ви мене чуєте не є фундаментальним. Засвідченість цього переконання є спростовною. Отже, те, що ви мене зараз чуєте, не є логічним наслідком такої засвідченості. В такий спосіб, більшість наших переконань не є обґрунтованими, адже їх обґрунтованість не впливає логічно з відчуттєвого досвіду.

Тоді, нефундаментальні переконання можуть не бути логічним наслідком із фундаментальних, тобто, фундаментальні переконання можуть засвідчувати нефундаментальні не як власні логічні наслідки. Подібна засвідченість, не засобами логіки, є не повною. Про це вказували, зокрема Лехер [12], Поллок [14]. Адже нова інформація може заперечити таку обґрунтованість. Наприклад, ви бачите стіну червоного кольору. Цей досвід обґрунтовує переконання, що стіна червона. Проте, ця обґрунтованість не є логічним наслідком відчуття червоного: те, що стіна виглядає червоною, не передбачає, з логічної точки зору, що вона є червоною. А потім ви дізнаєтесь, що в кімнаті специфічне світло, і тепер, те, що стіна виглядає червоною не засвідчує той факт, що вона є червоною. Останнє пере-

конання є необґрунтованим. Новою інформацією заперечується засвідченість відчуттями переконання, що сіна червона.

Отже, фундаментальні переконання постають як спростовні свідчення для нефундаментальних доти, доки фундаментальні не є неспростовними. Нефундаментальні переконання є обґрунтовані тільки якщо вони підтримуються фундаментальними, а останні не можуть бути спростовані іншими переконаннями. Тоді, *обґрунтованість нефундаментальних переконань визначається не фундаментальними переконаннями, а відсутністю переконань, які спростували б останні.*

Таким чином, прочитання схеми обґрунтування (віра S в P є обґрунтованою, якщо і тільки якщо а) переконання S в P є фундаментальним; б) переконання S в P визначається фундаментальними переконаннями) зліва направо і справа наліво виявляє ускладнення. Обидві умови а) і б) є проблемними і недостатніми для обґрунтування.

Відтак, і умова а) і умова б) виявилися проблемними. Не зрозуміло, як ми можемо мати безсумнівні, неспростовні, і, у певний спосіб, внутрішньо обґрунтовані вірогідні переконання. Тобто, можливість фундаментальних переконань є під загрозою. Навіть якщо прийняти деякі переконання як фундаментальні, вони не будуть беззаперечною підтримкою для нефундаментальних. Тоді, маємо припустити, що наші переконання є обґрунтованими завдяки узгодженості досвідних даних між собою. Тобто вдатися до когерентизму.

Згідно когерентним теоріям, всі переконання є обґрунтовані завдяки взаємозв'язкам із іншими переконаннями, завдяки когерентності системи переконань. Тут немає фундаментальних переконань. Отже схема обґрунтування стане такою:

Віра S в P є обґрунтованою, якщо і тільки якщо переконання S в P узгоджується (є когерентним до) із всіма іншими переконаннями S . Залишається питання: в чому полягає подібна узгодженість (когерентність, послідовність системи переконань)?

Когерентність можна розуміти негативним чином, позитивним чином і у змішаний, негативний і позитивний, спосіб. У відповідності із цим, розрізняється значущість досвідної засвідченості для обґрунтування. Про це вказували Поллок [14] і Е. Соса [17].

В негативних когерентних теоріях досвідним свідцтвам відводиться суцільно негативна роль. Переконання є обґрунтованими доки досвід не заперечить їх. Проте, ми можемо мати переконання без ніяких підстав для цього, тоді воно не буде обґрунтованим. Ми приймаємо переконання, адаптуючи, узгоджуючи його, і підтримуємо його на підставі досвіду.

Отже, досвід відіграє позитивну роль в обґрунтуванні. Потрібно відрізнити наявність досвідної засвідченості для переконання від підтримування переконання на підставі досвідної засвідченості. Так, переконання може бути прийнятним для обґрунтування, коли наявні досвідні свідцтва для нього, а може бути обґрунтованим, коли дехто підтримує переконання на підставі досвідних свідцтв.

Подібне розрізнення можливе тільки якщо когерентність розуміється позитивним чином, в цьому – перевага позитивних когерентних теорій перед негативними. Ускладнення із цими теоріями виникає у зв'язку із тим, що в них неможливо врахувати спростовність досвідних свідчень. Досвідна підтримка може бути запереченою новою інформацією. Заперечення несе негативний характер. Отже, досвідні свідцтва відіграють як позитивну, так і негативну роль. Коли ми приймаємо нове переконання на підставі досвідної засвідченості, вона відіграє позитивну роль, коли ми відкидаємо переконання в світлі нової досвідної інформації, вона відіграє негативну роль.

Отже, в теоріях, в яких когерентність переконань є предметом позитивної досвідної підтримки їх між собою, приймається:

Віра (переконання) S в P узгоджується із всіма іншими переконаннями S якщо і тільки якщо:

А) віра (переконання) S в P заснована на адекватному досвіді;

Б) досвідна засвідченість не є спростовною іншими переконаннями S .

Отже, віра (переконання) S в P є обґрунтованою якщо і тільки якщо:

А) віра (переконання) S в P заснована на адекватному досвіді;

Б) досвідна засвідченість не є спростовною іншими переконаннями S .

В такий спосіб, фундаменталіські теорії обґрунтування і когерентні є подібними. В

обох підходах визнається позитивна роль досвідної підтримки в обґрунтуванні, а також те, що досвідне свідчення може бути спростоване іншим досвідом. Тобто досвід відіграє в них як позитивну, так і негативну роль. Відмінність між ними у тім, що фундаменталізм визнає фундаментальні переконання, на відміну від когерентних теорій. Те, що в когерентних підходах досвід обґрунтовує переконання в світлі його узгодженості із іншими переконаннями, надає обґрунтуванню загальний характер, тоді як в фундаменталізмі обґрунтування носить більш локальний характер.

Про сам стосунок когерентності між переконаннями в системі можна перепитати. Когерентність передбачає причинно-наслідкові зв'язки, чи, можливо, зв'язки в термінах пояснення і розуміння? Ми можемо в штучний спосіб зберегти інтерналіську когерентність системи завдяки тому, що не будемо дозволяти елементам, що не підтримують когерентність входити до системи.

Отже, стосовно інтерналіських підходів до обґрунтування постають дві проблеми: щодо ролі сприйняття в обґрунтуванні; щодо природи обґрунтування. Згідно з інтерналізмом обґрунтування переконання має забезпечуватися зв'язком між ним і іншими переконаннями. Роль відчуттєвих станів виявилася проблемною.

Коли ми сприймаємо світ навколо нас завдяки зору, дотику, слуху, смаку, нюху, ми отримуємо новий досвід оточуючого середовища. В фундаменталізмі намагаються взяти переконання, змістом яких є стани відчуттів, за основу. Проте, змістом наших переконань зазвичай є не досвід відчуттів, а безпосередньо характеристики світу, про які нам стає відомо в відчуттєвому сприйнятті, тобто ми позитивно застосовуємо досвід для обґрунтування. Оскільки відчуттєві стани не є переконаннями, обґрунтування переконань залежить не тільки від інших переконань. А саме, переконання, засновані на сприйнятті, обґрунтовуються самим відчуттєвим досвідом. Отже, прийнятна теорія обґрунтування має враховувати цей факт. В інтерналіських теоріях обґрунтування останнє виявляється проблемним.

Згадаємо схему визначення знання:

S знає, що P якщо і тільки якщо:

1. S вірить (має переконання), що P,
2. переконання S у P є обґрунтованим,
3. P істинне,
4. Умови 1 і 3 виконуються не випадково¹.

Ця схема є імовірним припущенням про природу знання, в ній представлені необхідні і достатні умови знання, кожна з яких не є подібною знанню сама по собі. В схемі вони об'єднуються для здобуття знання, отже схема прояснює чим є знання. В фундаменталізмі і когерентизмі обґрунтування схематизується подібно до того, як знання в зазначеній схемі. При цьому природа обґрунтування залишається не поясненою. В зазначених теоріях застосовують поняття нелогічного або спростовного досвідного обґрунтування (свідчення). Подібне поняття від початку передбачає розуміння обґрунтування, його (спростовне досвідне свідчення) припустили саме для забезпечення обґрунтування.

На відміну від цього, логічне слідування розуміється незалежно від обґрунтування завдяки поняттю істини. Наприклад кон'юнкція «А і Б» логічно обґрунтовує (засвідчує) А, оскільки неможливо щоби «А і Б» була істинною, якщо А є хибною. Розуміння логічного слідування не передбачає від початку розуміння епістемічного обґрунтування. Поняття спростовного досвідного свідчення відрізняється тим, що ми застосовуємо його саме для обґрунтування переконання, як підтримку обґрунтованого переконання. Якщо спробувати зрозуміти поняття спростовного досвідного обґрунтування (свідчення) в термінах істини, отримаємо екстерналіську теорію обґрунтування.

При заснуванні переконань на підставі досвіду, ми намагаємося вірити в те, що є істинним і уникати віри у те, що є хибним. В цьому смислі істина виступає метою. Можна спробувати визначити обґрунтування в термінах цієї мети. Подібний підхід до проблеми обґрунтування буде екстерналіським. Це пов'язано із тим, що чи є наші переконання іс-

¹Розгляд знання в термінах обґрунтованого істинного переконання виявляється проблемним, особливо після статті Е. Гетьє [8].

тинними, чи підтримують вони одне інше як істинні, не є характеристиками, безпосередньо доступними нам.

Реліабілізм (релайєбілізм) є екстерналістською теорією обґрунтування. Її певною мірою підтримують Дансі [6], А. Голдман [9], Поллок [14]. Основна ідея цього підходу – в тому щоби заснувати обґрунтування переконання на надійності (реліабільності, релайєбільності) процесу його формування.

Віра S в P є обґрунтованою якщо і тільки якщо:

переконання S в P сформувався в результаті надійного процесу. Можна вказати три основні аргументи на користь цього підходу.

Визначення обґрунтування в термінах істини прояснює епістемічну цінність обґрунтованого переконання. Істина є епістемічною метою, а надійний процес формування переконання є засобом для досягнення цієї мети. Отже, переконання, утворені як результат зазначеного процесу є епістемічно цінними (1).

Реліабільність, так як і обґрунтування, може мати ступені. Переконання різняться ступенем обґрунтованості, подібно до того, як різняться механізми їх утворення. Чим більше досвідних свідоцтв ми отримали для переконання, тим вищий ступінь обґрунтованості маємо ми для віри в його зміст, для того, щоб підтримувати його. Це відображає той факт, що процес утворення переконання на підставі більшої кількості досвідних свідоцтв є більш надійним. Отже градуїований характер обґрунтування відповідає градуїованому характеру реліабільності (2).

Раціональні процеси утворення переконань є реліабільними. Наприклад, ми застосуємо зір при нормальних умовах для утворення переконань про оточуючий світ, і приймаємо їх як обґрунтовані. Зір видається нам надійним, реліабільним. Не може бути утворене ненадійним шляхом обґрунтоване переконання. Отже, інтуїтивно, епістемічна обґрунтованість і реліабільність є пов'язаними (3).

В такий спосіб обґрунтування знання згідно реліабілізму забезпечується покладанням на зовнішній «авторитет» (наприклад, «Якщо Аристотель сказав, що «сніг білий», ми покладемося на цю пропозицію, як на обґрунтовану») чи-то на виправдану ефективність прийняття даного знання (наприклад випадок наукової теорії найкращого пояснення в філософії науки, такій теорії бракує власне обґрунтованості, проте вона плідно спрацьовує, тому на неї покладаються).

Проте, є проблеми із прочитанням схеми зліва направо і справа наліво, про що засвідчують Бунжур [4], Дансі [6], Р. Филдман [7], Поллок [14].

1. Чи є реліабільність необхідною для обґрунтування? Адже, якщо прочитати схему зліва направо, отримуємо: якщо переконання є обґрунтованим, то воно утворене як результат реліабільного процесу. Отже, реліабільність є необхідною для обґрунтування.

Припустимо, що під час сну ваш мозок був переміщений у фантастичну машину на іншій планеті. У вас ілюзія земних обставин, і ви про це не знаєте. Вам здається, ніби ви в кінотеатрі. Ваш відчуттєвий досвід обґрунтовує ваше переконання, ніби ви в кінотеатрі, адже саме про це він, отже, ви маєте вірити, що ви в кінотеатрі. Але в даному випадку ваше переконання, хоча обґрунтоване, є утвореним як результат ненадійного процесу, ви не можете покластися на свій досвід і власне оточення. Отже, реліабільність не є необхідною для обґрунтування, прочитання схеми зліва направо є хибним.

2. Прочитання схеми справа наліво: якщо переконання є утвореним в наслідок реліабільного процесу, воно обґрунтоване, – означає, що реліабільність є достатньою для обґрунтування.

Припустимо, ви бачите м'яч, освітлений настільною лампою. Він виглядає червоним. Але ви маєте переконання, що лампа світить червоним, і колір об'єктів під таким освітленням постає викривленим. Судження про колір м'яча має бути перевірено при нормальному освітленні. Далі, припустимо, що ви помиляєтеся про освітлення лампою, воно нормальне. Нормальне освітлення не викривляє колір об'єктів, і зір є надійним шляхом утворення переконань про колір об'єктів. Отже, ви утворили переконання, що м'яч червоний на підставі того як він сприймається зором при нормальних умовах, хоча ви думали, що освітлення викривляє сприйняття кольору. Таким чином, ви вважаєте, що ваше переконання про колір м'яча не є обґрунтованим, хоча насправді механізм утворення вашого

переконання є реліабільним. Отже, реліабільність не є достатньою для обґрунтування, тобто прочитання схеми справа наліво є хибним.

В такий спосіб, пропозиційне знання є складним стосунком між суб'єктом і істинним переконанням. Знання вимагає спростовного обґрунтування істинного переконання; і істинність того, у що вірить суб'єкт, переконання, не має бути випадковою. Структура обґрунтованої думки підтримується змішаною когерентною теорією. Тобто, обґрунтоване переконання позитивним чином утворюється досвідними свідченнями, які інтегруються в систему переконань і перцепційних станів суб'єкта. Інтерналізм не надає повне пояснення обґрунтування, але і екстерналізм, у вигляді реліабілізму, виявляється проблематичним. Це засвідчує неоднозначність і наштотує на те, аби відмовитися від пояснення обґрунтування в термінах істини.

Варто вказати і про те, що кожна стратегія має як свої переваги, так і недоліки. Можливо можна вибудувати таку стратегію обґрунтування, що врахує всі переваги кожної з них, якій буде властивий і екстерналістський і інтерналістський характер. В фундаменталізмі регрес щодо встановлення остаточного фундаменту, і умовність його прийняття і утримання, не настає, знімається якщо в штучний спосіб припинити його. Природі статусу фундаментальності можна залишити інтерналістський характер, проте утримувати його в екстерналістський, в стосунку до надбудови, спосіб, покладатися на фундамент як на умовно надійний. Тобто поєднати елементи інтерналістського фундаменталізму і екстерналістського реліабілізму, а також інтерналістську когерентність щодо зв'язків між переконаннями в системі знання.

В цьому контексті варто згадати Л. Вітгенштайна і його роботу «Про вірогідність» [19], в якій він застосовує свої положення так званого «пізнього» періоду творчості до теоретико-пізнавальної проблематики². Стосовно обґрунтованості знань Вітгенштайн не пропонував і не підтримував жодну із основних розглянутих стратегій, проте його тлумачення вимоги вірогідності знання може стати приводом «за» щодо інтеграції різних стратегій. За Вітгенштайном ми вчиняємо на підставі впевненості у вірогідності наших переконань.

В п. 341 зустрічаємо відому метафору Вітгенштайна про «дверні завіси»: «...наші сумніви залежать від факту того, що деякі пропозиції виключають сумнів, вони наче завіси, навколо яких повертаються перші» (...our doubts depend on the fact that some propositions are exempt from doubt, are as it were like hinges on which those turn), і далі п. 342 «певні речі насправді не піддаються сумніву» (certain things are *in deed* not doubted). Таким чином, «дверні завіси» (hinges), стосовно яких неможливо сумніватися, уможливають пропозиції (і речення, що їх виражають) в певному контексті ситуації дії, щодо пропозицій можна сумніватися, а самі «завіси» не є пропозиціями, не є експлікованими. Вони не можуть бути емпіричними реченнями: «Істинність вірогідних емпіричних пропозицій залежить від нашої системи референції» (The truth of certain empirical propositions belongs to our frame of reference) [19, п. 87]. Ми не здатні перевірити «завіси» в досвіді, адже весь емпіричний досвід і міркування, щодо фіксації його даних, мають власною підставою «дверні завіси». Ми не спроможні висловити «дверні завіси», адже тоді вони втрачають свій статус і стають предметними змістами наступного контексту, наприклад, емпіричними (в т. ч. науковими) або граматичними реченнями. А кожний наступний контекст має своєю основою власні невисловлені безсумнівні «дверні завіси». «Навколо дверних завіс обертається» або ж «на дверних завісах висить» як двері, весь контекст дії, а речення, предметне тіло контексту – матеріал, з якого зроблені двері (контекст). «Дверні завіси» неможна редукувати, звести, представити в формі граматичних чи то інших формальних правил. Це такі «правила» які маються на увазі імпліцитно, зсередини контексту дії, на які ми покладаємося так, що сумнів про них не може бути слухним. Будь-який сумнів здійснюється в своєму контексті, що уможливується «дверними завісами». «Дверні завіси» не є знанням, про них неможливо і не є слухним казати взагалі³.

²Хоча деякі дослідники, наприклад Д. Мойял-Шарок [13], виокремлюють цю роботу Вітгенштайна як «третій» період його творчості. Варто згадати, що розмежування робіт Вітгенштайна різних періодів не є однозначним, про це див. [12].

³Порівн. з відомим [21, п. 7]: «Про що не можна сказати, про те варто мовчати». (Whereof one cannot speak, thereof one must be silent.)

Виявляється плідним провести аналогію між «дверними завісами» Вінгенштайна, на яких покоїться і еволюціонує контекст дії з підставами (базисом) знання в фундаменталіських стратегіях обґрунтування. «Дверні завіси» виступають умовою можливості дій, в т. ч. мовних, між ними і діями відсутні причинно-наслідкові зв'язки, проте має місце внутрішнє покладання зсередини дій на них («дверні завіси»), без них дії неможливі, контекст, ситуація не виникне. Таким чином, «дверні завіси» підтримують контекст, забезпечують йому можливість настати; не вимагають власної експлікації, артикуляції, виступають своєрідним фундаментом дій, контексту. Вони не є сутностями. Їх статус і значущість методологічні, на них покояться і навколо них обертаються всі речення даного контексту. Їх неможливо не тільки висловити, а і обґрунтувати. Намагання обґрунтувати «дверні завіси» є марною нісенітницею, так само як і намагання висловити їх зміст. Такі намагання тягнуть новий контекст, наступну комунікаційну ситуацію, в якій стануть чинними, яку уможливають свої власні «дверні завіси».

Окрім аналогій між чинністю (а отже, обґрунтованістю) знання в системі Вінгенштайна з фундаменталізмом, можна провести аналогії і з когерентизмом.

Стосовно емпіричних речень, змістом яких є емпіричні пропозиції, «Досвід можна назвати таким, що навчає нас таким пропозиціям. Однак, він навчає нас ним не ізольовано: скоріше, він навчає нас низки взаємопов'язаних пропозицій. Якщо б вони були ізольовані, я міг би ставити їх під сумнів, я не мав би досвіду в стосунку до них.» (Experience can be said to teach us these propositions. However, it does not teach us them in isolation: rather, it teaches us a host of interdependent propositions. If they were isolated I might perhaps doubt them, for I have no experience relating to them.) [19, п. 274]. Таким чином, речення взаємопов'язані, якщо не в рамках когерентної системи, то принаймні всередині контексту. Цьому відповідає і пасаж з «Філософських досліджень» [20, п. 38], а саме тут йдеться про те, що значення, «вирвані» з контексту, слова, поза контекстом власного здійснення, є пустими, їх аналіз без зважання на ситуацію вжитку на фоні інших виразів є оманливим, марним, зайвою витратою часу.

В такий спосіб, намір трансформувати традиційні стратегії обґрунтування знання, синтезувавши їх та їх методологічні настанови, задля плідного оперування проблемою обґрунтування знання підкріплюється наведеною інтерпретацією певних філософських ідей Вінгенштайна. При цьому важливим видається утримання єдності «знання, що», «знання, як», і «знання-знайомства». Вірогідність, як безсумнівна обґрунтованість знання, засвідчується при його значущості у здійсненні (експлікації) в контексті його пов'язаності (когерентності) із іншими твердженнями, на які ми реліабільно покладемося (як на фундамент), але припускаємо можливість їх корекції або ж спростування.

Отже, на основі аналізу емпіричної настанови щодо обґрунтування знання сучасною аналітичною філософією, ми дійшли висновку, що обґрунтованість знання забезпечує його здійсненність. Це стає підставою переосмислити вихідні позиції теорії пізнання з позиції практичної філософії, філософії дії. Слушне перетлумачення проблеми обґрунтування знання, уможливорює його розуміння в термінах само-обґрунтованості, в термінах здійсненності. Наголосимо, що до обґрунтування в термінах здійсненності ми дійшли із середини річища емпіризму, адже аналітична традиція наслідує емпіризм. Проте сам розподіл на емпіричні і раціоналістичні підвалини для обґрунтованості знання постають не наріжними. Суттєвою для того, щоб бути знанням є здійсненність змісту переконання, завдяки якій воно постає вірогідним, само-обґрунтованим і істинним (не може бути хибним у здійсненні).

Неунікна здійсненність, характерна для очевидно перформативного знання, що є вдалим претендентом на роль базового фундаменту, дозволяє стверджувати, що в перспективі практичної філософії, як філософії дії, фундаменталістська стратегія обґрунтування знання отримує виграшну інтерпретацію порівняно із традиційною теоретико-пізнавальною. Отже, проблематику останньої можна і варто інтерпретувати в настанові першої.

Література:

1. *Лактионова А.* Епистемологические следствия философии языка Л.Витгенштейна // Австрия как культурный центр Европы: [текст]: мат. Междунар. науч. симпозиума. Екатеринбург, 25-28 октября 2011 г. – Екатеринбург: УрФУ, 2011. – 242 с. – С. 89-96.
2. *Остин Дж.* Избранное. Перевод с англ. Макеевой Л. Б., Руднева В. П. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 332 с.
3. *Alston W. P.* Epistemic Justification: Essays in the Theory of Knowledge. – Cornell University Press, 1989. – 354 p.
4. *BonJour L.* Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses. – Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2002. – viii, 283 pp.
5. *Chisholm R.* The Foundations of Knowing. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 216 p.
6. *Dancy J.* An Introduction to Contemporary Epistemology. – Oxford: Blackwell, 1985. – 272 p.
7. *Feldman R.* Epistemology. – Upper Saddle River: Prentice Hall, 2003. – 197 p.
8. *Gettier E.* Is Justified True Belief Knowledge? // *Analysis* (23), 1963. – P. 121–123.
9. *Goldman A.* Epistemology: a Contemporary Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 298 p.
10. *Laktionova A.* Practical norms of linguistic entities. // Contributions of the Austrian L. Wittgenstein Society. Volume XVII. Language and World. – Papers of the 32nd International Wittgenstein Symposium. August 9-15, 2009. – Kirchberg am Wechsel: 2009. – 463 p. – P. 221-222.
11. *Laktionova A.* Wittgenstein's Legacy: The linguistic Turn in 20th Century Philosophy. // Epistemology: Context, Values, Disagreement. Papers of the 34th International Wittgenstein Symposium. August 7-13, 2011 Kirchberg am Wechsel. – Kirchberg am Wechsel: Austrian Ludwig Wittgenstein Society, 2011. – Volume XIX. – 331 p. – P. 163-165.
12. *Lehrer K.* Theory of Knowledge. – Westview Press, 2009. – 269 p.
13. *Philosophy: a Guide through the Subject* / Ed. by A.C. Grayling. – N.Y.: Oxford University Press, 1995.
14. *Moyal-Sharrock D.* Knowledge and Certainty. // Blackwell Companion to Wittgenstein. – Wiley Blackwell, 2015. – 374 p. – pp. 44-71.
15. *Pollock J.* Knowledge and Justification. – Princeton, 1974. – vii, 348 p.
16. *Russell B.* Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Description // The Problems of Philosophy. – 78 p. – pp. 21-18.
17. *Schellenberg S.* Experience and Evidence // *Mind*, 2013. Vol. 122. 487. – pp. 699-747.
18. *Sosa E.* Knowledge in Perspective: Selected Essays in Epistemology. – Cambridge: Cambridge University Press, 1991. – 298 p.
19. *Sturgeon S.* Knowledge // *Philosophy: a Guide through the Subject*. Ed. by A. C. Grayling. – New York: Oxford University Press, 1995. – 677 p. – P. 10-26.
20. *Wittgenstein L.* On certainty. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – 300 p.
21. *Wittgenstein L.* Philosophical Investigations. – Oxford: Basil Blackwell, 1958. – 232 p.
22. *Wittgenstein L.* Tractatus Logico-Philosophicus. – Routledge, 1990. – 207 p.

Laktionova A. V. Poverty of Foundationalism – Traditional Strategy of Justification of Knowledge.

The article is devoted to reviewing of the traditional approaches to the problem of justification of knowledge, among them – foundationalism, with the goal to show that attention to performativity of knowledge can become a tool of fruitful rethinking of the problem of its justification in the perspective of practical philosophy (philosophy of action). Contemporary arguments and examples (thought experiments) of analytic philosophy's approaches to the justification of knowledge are given and critically analyzed; their advantages and disadvantages are considered, possibilities of their synthesis in terms of performativity (accomplishment) of knowledge are traced.

Keywords: *justification, foundationalism, internalism, externalism, knowledge.*

Лактионова А. В. Нищета фундаментализма – традиционной стратегии обоснования знания.

Статья посвящена пересмотру традиционных подходов к проблеме обоснования знания, в частности фундаментализма, с целью показать, что внимание к перформативности знания может стать поводом для плодотворного переосмысления проблемы его обоснования в перспективе практической философии (философии действия). Приводятся и критично анализируются современные аргументы и примеры (мыслительные эксперименты) подходов аналитической философии к обоснованию знания; рассматриваются их преимущества и недостатки, намечаются возможности их синтеза в терминах осуществимости знания.

Ключевые слова: *обоснование, фундаментализм, интернализм, экстернализм, знание.*